

MUSEO ETNOLÓGICO DE NONASPE / MUSEU ETNOLÒGIC DE NONASP

"Lo museu parla"

El patrimonio cultural lingüístico aragonés en el Bajo Aragón-Caspe. Memoria oral, año 2016

El patrimoni cultural lingüístic aragonés en el Baix Aragó-Casp. Memòria oral, any 2016

Organiza: Amics de Nonasp

Colabora: Gobierno de Aragón e Institut Ramon Muntaner

ENTREVISTA A JOSÉ MELIC ANDRÉS "Milio del Cal Mano"

DATA I LLOC DE NAIXEMENT: 11/02/1934, Nonasp

DATA I LLOC DE L'ENTREVISTA: 30/08/2014, al Museu Etnològic de Nonasp, espai museogràfic de la botiga.

ENTREVISTADORA: Pepa Nogués

DURADA TOTAL: 22'28''

SUPORT: VÍDEO

FORMAT: MP4

P: Així va obrir la primera botiga l'any 62 no li va fer falta demanar ajuda?

R: No

P: I per a l'altra més gran sí, la dels anys 70?

R: Això (les estanteries) m'ho va posar de la "Vegé", els ho havia de pagar a n'ells, clar, i ells ho montaven, però sempre costae millor de preu.

P: I va demanar vostè diners?

R: Les 40.000 peles això va ser quan la primera. L'altra no vaic demanar res. La mateixa cadena m'ho va posar i jo ho vaic amortitzar en la mateixa la cadena, així quan portaven els pedidos ho anava amortitzant. Eren 10 milions que en aquell temps! És que la botiga la vaic fer nova jo, ere una fusteria.

P: I quin any era?

R: Pues això era l'any 70 o per ahí.

P: I quant de temps ho va amortitzar?

R: Pues en un any i mig o així.

P: Per això li van donar el premi, no m'estranya!

R: És que estae la ventatge de fer els pantanos estos n'hi havie molta gent aquí al poble i ho compraven tot i anaven al supermercat. Después anave a comprar verdura jo i encara no l'havia descarregat... pues allò em costave 2 o 3 peles i allò ho venia a 18 o 20. Era un 80%! I

claro aquí al poble se'n fee (la gent tenia hort) però el foraster ho havia de comprar. I después la fruita que tenia meua pues també me la venie allí.

P: Així que treballant, treballant...

R: I al darrer va arribar uns inglessos i s'ho van quedar ells (la cadena de supermercats) i van traure Vegé i posave "Digsa". I natros después esta gent mos van quedar mal, bueno mos fumar hasta aquí (al coll) perquè pagaven a les cases que mos servien los danones i ells se veu que no els pagaven i van fotre un follon de mort, com que va anar a l'aigua allò. Entonces vam ajuntar entre lo jefe que estae que ere molt amic i uns quants vam ajuntar uns 90 socis i vam posar ALI-7, que vol dir Ali 7 de 7 províncies i portàem 7 províncies. (...) I allò va ser quan vam fer més ganàncies perquè vam començar a treballar, les botigues eren nostres, les compres nostres, entre tots los socios teníem totes les tendes iguals i qui en volie posar les posaven, ara, aquell no tenie res que veure en les accions nostres. (Ells tenien les accions) i qui volie treballar allí (tipus franquícies) li donàvem un tant per cent i au. Però después mos ho vam vendre però amb tan bona fortuna que a preu d'or. Quan mos vam jubilar ho vam vendre i mos ho van pagar els catalans. Te vaic a donar una idea: Per cada milió que tenia posat allí me'n van donar 18 i mig.

P: És a dir, que vostè va tindre un període mal quan estave en la Dicsa...

R: Bueno mal, mos donaen lo tant per cent que mos tocae però que anae mal, mal, mal i vam tindre que desfer allò i muntar un altre.

P: Vostè tenia algun càrrec de responsabilitat en la companyia Ali-7?

R: No. Ara com que ells consideraven que ere dels que havien venut més pues ere preferent. A més, és que la dona sabia guisar molt bé. Ara quan venie lo jefe ni que anare a Casp, perquè en tenien moltes per ahí, die: -Ya puedes preparar que bajo a comer a casa-. I en ell i jo ho vam montar això (la nova cadena de súpers), tenie molta amistat en ell.

P: Així que vostè va ser un dels promotors.

R: Sí. Después vam montar una immobiliària inclús que era nostra, en la cadena nostra, los que érem sócios. I mos va anar bé perquè n'hi havie coses que... Mira n'hi havie això d'Utebo que volien montar un almacén allí i un que va anar a l'aigua ho va donar donat allò, 28 milions. Natres sense pensar-mos-ho ho vam comprar pa fer l'almacén, perquè un almacén d'estos és de categoria. I quina casualitat que ho van fer urbanitzable allò. Al fer-ho urbanitzable, saps quant vam traure natres? 330 milions. Allò va ser ja lo golpe!

P: Vostè ha tingut la sort de cara!

R: Vaja, vaja! N'hi havia un d'aquí de la Pobla d'Híjar que ere mes llest que un tord! I ahí vam començar ja...

P: Però també han treballat molt, no?

R: Hombre! Jo moltes nits que feia de taxis i portar parteres per ahí i tot! 3 o 4 nits sense dormir me passava! I cada any, claro feia molts quilòmetros, cada any cotxe. He tingut un munt de cotxes de port. Feia tres-cents o quatre-cents mil quilòmetros en dos o tres anys! (...) Ne tenia un que anàem al camp, tenia una torre que féiem menjades, però també tenim la playa i pos pa anar a la playa, que la playa tota la fontaneria la van montar uns nebots nostres, de la Pineda a L'Hospitalet, i estos se van fer multimilionaris.

P: I la torre se la va fer aquí al poble.

R: Està aquí a la Mare de Déu de Dos Aigües, uns 200 m més avant.

P: D'horaris? Quan vostè comença per exemple la joieria, la primera, quin horari feien?

R: A quan la joieria no n'hi havia horari. Però quan vam començar la botiga com que los miners marxaen al tren i marxaen molt prompte a les 6 del matí ja obria jo.

P: Això quan la botiga. I en la joieria com era? Que la gent que volia picave la porta?

R: Bueno, a quan obrie la tenda la dona, que no li corrie presa això d'arreglar un rellotge. Quan los miners obríem que carregaen i anaen tots que no sé com no es fee malbé el tren, als topes.

P: Que marxaen de dilluns a...

R: A dissabte. Después (abans) no n'hi havie horari, que moltes vegades tenia... i arribae lo dissabte a tal hora de la nit! No és com ara. Ara treballen a la mina i són uns senyors, home!

P: És a dir que no hi havia horari ni per la botiga ni pel minero.

R: Ui! I obríem els diumenges i vaic aconseguir que no obriguéssem i ja saps què passa a un poble! I diumenges i tot te demanaven, la gent són impertinents, hasta per una sardina de cubo te feen anar. I tenies que callar com que pagaven a mi al fi i al cap... Lo que volies ere clients.

P: Així vostè a partir que té la tenda de comestibles de l'any 62 ja obrin...

R: De primer a les 6 del matí. Después no, ara al darrer ja normal obríem a les 9 i va que xuta.

P: Però el dilluns quan hi havie miners?

R: Dilluns i els dies que tocave també.

P: I no tenien ajudanta ni res?

R: No, no. A lo millor la nebodeta quan se va fer més gran mos ajudave però...

P: I los diumenges quan van començar a no obrir?

R: Bueno, això va passar bastant temps. Va passar molt, perquè totes les tendes com que n'hi havie tantes, no m'entens?, obrien a l'hora que volien i els diumenges i tot. I al darrer vam mirar de posar una hora i al menos los diumenges no obrir i en ca n'hi havie que algun se camuflae.

P: Durant tot este temps tenien algun hobbie, temps lliure, feien altres coses a part de treballar?

R: Hombre, també! És que en la "Casera" també teníem viatges! Entonces pues llogae una noia a la botiga i estae la mare que (fa el gest de què vigilava), sol per vista perquè la mare no..., i la noia aquella i natros anàem de viatge. Hem anat per Canàries, per tota Espanya per tots los costats en viatges per mig de la cadena. Ho promocionaen i mos costae 4 rals. Les cadenes mos pagaen l'alimentació. A Canàries anàem a un Hotel que el pagave per exemple Frudesa i damunt de la taula del menjador et trobaes un regalo: una pluma estilogràfica i a les dones un altre... O sigue que ho preparaven molt bé.

[ENSENYA ELS OBJECTES DE LA BOTIGA DEL MUSEU]

[ampolla de plàstic blanc amb líquid groc: Bonansa] Això era insecticida. Saps que hi havia unes maquinetes aquelles que s'amplien (fa el gest de manxar) i s'omplien i pa quan havie mosques ho ansofataen tot i és perfumat. Éste sol lo venie jo, Bonansa, li vaic donar jo al José Ma (al Museu).

[iogurts] Es posaven en unes caixetes així que n'anaen 6 i n'hi havie de fresa i de tot.

De licors ne veníem de totes classes.

De sabons de tot també. N'hi havie lo gel a granel, en ves que van ara en les garrafetes después (abans) es venie tot solt.

Llets condensades de 50 classes també n'hi havien: la del Castell, la de la Lechera en los pots aquells.

O sigue que... Jo t'hai venut de tot, tambors de Colon, de tot. No n'hi ha cap cosa me s'haigo quedat. Hasta llibreria, perfumeria, tenia de tot!

Pues la sardina anave aquí (en una caixa rodona de fusta). Ne volien 2 o 3 anaes a la bodega o una quadrilla o la compraven mitja o sancera i anar menjant sardines i cantant i provant lo vi perquè tot lo vi se'l portaven de casa, aquí se'n venie poc, a casa igual n'hi havie carretells de quasi 1000 litres i tot ere pa casa i a l'un se li feie vell a l'altre... I aquí com que no tenien altra cosa pues se prenien això i borratxera que te crió, com que no tenien la tele. I a la bodega cantant quatre jotes i menjant sardines!

I això (madeixes de fil) saps pa què s'empleave que ho veníem nates? Pa les botifarres i l'embotit. Los veníem a la tenda també les madeixes que es fa l'embotit que el baixava de Manxon de Caspe, un noi que som molt amics, també ha fet fortuna sol en això. I això ere pa lligar les botifarres o els xoriços, s'empleaven estes madeixes, que també possiblement li vaic donar jo.

N'hi havie este de gran (bucoi) per al gallim i este per a la verdura (caixa de fusta amb tapa), aquí anae la verdura quan mos la portaen en lo camion pa que no es xafesse.

(los ganyims) és com un peix que és salat, molt salat, pa fer amanides o per ahí. Que encara se'n ven ara! Ere com a tacos, com si fos atun, eren tacos grossos i d'allí se traïe. I allò ere molt salat, ho salaen en salmorra i claro...

P: Quins calendaris eren de la seua botiga?

R: Los dos que toquen (els de la dreta), aquell és el nom de la dona, que ja estae la botiga a nom de la dona que es va posar l'any 70 o per ahí. I jo em vaic posar d'agricultor i així estàem los dos d'autónomos. I este lo primer (de la dreta) lo que estae jo i l'altre lo que estae la dona i aquell petitet també.

P: Com s'utilitza el badador?

R: (senyalant una arna) El badador s'agarre la canya, se clave dins i pam-pam-pam i se fan traure les astilles estes (s'introdueix el centre del badador en la canya i se fa rellissar cap a baix fent força per a badarla en diversos trossos. I això té un molde (l'arna) i es claven les costelles, les varilles estes (les canyes verticals que fan d'estructura de la peça) i tu vas donant voltes i vas posant lo que has badat en això (en el badador) les canyes estes. Que es baden pel mig, se se fan de 3, n'hi ha que són de 4 i de 5. Quan passen per aquí (el badador per dintre de la canya) se dividixen en vàris trossos. I això també (l'arna) anaen rodant rodant i després li posoen això, que solie ser excrement, pa tapar lo forats, en un cul de ges, se muntaven i al tros i ja està. Després s'arruixave en un líquid que fee olor i a quan se n'anave la mare, que van tots detràs, sentie l'olor anave i allí criae.

N'hi han per les taulaes de les cases i per ahí però quan senten l'olor se'n van a dins de l'arna.

P: Per a què eren aquests ferros?

R: En tots els baixos estave la mel. Después de fer fum i fer marxar les abelles pa que marxessen del panel, en això se tallaen i en este en la punta se pujaen les copes i es posaen aquí i això a velocidad se fee rodar i al final caïe tota la mel. Después se deixae colgar que baixesse i tot lo de baix és lo que quedave. Que també se fee a mà i es posaven en un balde d'estos (un rivell de terrissa), posàvem aquí (al damunt) com una cobertora i de les vores que quedaven fetes a mà anave xorrant la mel i aquella ere natural, millor que no fet en això (amb la centrifugadora). I encara se feen moltes coses, mostillos i moltes coses de les vores, ho bollien (la bresca després d'escórrer la mel) i encara feien mostillos i coses d'estes.

Estes són colmenes de fusta i este són colemes que les feen a mà i anae molt bé. I estes són per fer fum. I allí antes se fee en un molde i s'encenie i les abelles anaen pujant.

P: El molde en quin material el feien?

R: Com si fos un panell i l'apretaven. I en la mà mateix se podie fer. Com que agarraen lo que fee l'arna (una panell) i ho apretaen i quan se secae allò s'encenia, però havia d'estar en sec, si no no s'havere encés. I allò fa un fum que totes les avespes l'olor les fee pujar pa ca dalt.

P: Però ho feen en excrements?

R: Sí, d'excrements de les vaques.

I això (l'arna) ho giraven al revés I era quan traïen les coques en això (en els ferros)

P: Les coques que són?

R: Les panels de la mel. Perquè a les d'aquí (les caixes de fusta) sol anaen en anilles (amb panels a dins de la caixa), però aquí no n'hi ha cap (a l'arna), aquí s'ho fan ells, és natural (la bresca). Aquí les coques se les fan ells. I això (les caixes de fusta) omplissen això (els quadres) i els aidave molt.

P: Això se dien quadres?

R: Sí. N'hi havie de moltes classes (d'arnes). Aquí (a Nonasp) se'n feien moltes d'abelles.

P: I el seu bisabuelo que dien Mano, de cal Mano, expliqui l'anècdota eixa del romer.

R: Si algú traïe romer verd al meu iaio li sabie molt mal i dien: Si li dic al Mano, ja voràs!-. Perquè, claro, lo romer verd traue flor i és lo que fa la mel (i si esta abans de la flor les abelles ja no en poden fer la mel).

[EXPLICA ELS OBJECTES]

Això arna de fusta (les dos de la dreita) i l'altra és de canyes. De la de fusta n'hi ha de moltes classes: de més grans, més petites.

(l'objecte de la prestatgeria) Això són bufadors per a fer pujar les abelles. I fan aixina igual com los cremells (¿) lo que a mà (els "molde" de cera).

Extractor de mel: Això ere per a traure la mel. Aquí posaves los panells aquí i quan girave sacudie tota la mel.

Gribellet: Aquí sol feen deixar i anave soltant la mel, sense escórrer-ho ni res.

Tenalles: En això aguardaven aquí la mel i tapaen.